

Rett til utdanning for barn og unge med funksjonsnedsettelse. Hva skal til for en internasjonal satsing?

Tekst: Trine Cecilie Riis-Hansen og Ann-Marit Sæbønes, e-post: annmaritsabones@gmail.com

Denne artikkelen omhandler internasjonalt arbeid for å bedre situasjonen for funksjonshemmede i utdanning i fattige land, spesielt anbefalingene fra en internasjonal ekspertgruppe utpekt av UD i forbindelse med the Oslo Summit on Education for Development 6. og 7. juli 2015.

Foto: Atlas-alliansen

Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne. (CRPD)

Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne trådte i kraft i 2008. Siden da har 159 land og EU ratifisert konvensjon. Norge ratifiserte denne konvensjonen i 2013, og i den forbindelse laget regjeringen en plan for gjennomføring av konvensjonen i det internasjonale arbeidet.

Konvensjonens formål er å sikre mennesker med funksjonsnedsettelse full og likeverdig rett til å nyte alle menneskerettigheter og å fremme respekten for deres iboende verdighet.

Funksjonsnedsettelser er ofte forstått som et samspill mellom individ, samfunn og situasjon. I følge FN-konvensjonen er mennesker med nedsatt funksjonsevne blant annet mennesker med langvarig fysisk, mental, intellektuell eller sensorisk

Den understreker retten til rimelig tilrettelegging ut fra den enkeltes behov i et miljø som gir størst mulig faglig og sosial utvikling, i tråd med målet om full inkludering. En forutsetning for å oppfylle konvensjonens krav om inkluderende undervisning er at det utdannes og ansettes lærere med spesialkompetanse, samt at undervisningsmaterieill tilrettelegges.

funksjonsnedsettelse som i møte med ulike barrierer kan hindres fra å delta fullt ut i samfunnet, på lik linje med andre. Ikke-diskriminering, likebehandling og retten til å bestemme over eget liv er grunnleggende prinsipper i konvensjonen.

Konvensjonen har en egen artikkel om utdanning (Artikkel 24). Denne slår fast at mennesker med nedsatt funksjonsevne har rett til utdanning på alle nivåer, inkludert livslang læring. (art. 24)

Funksjonshemmede skal ikke stenges ute fra *allmenn* undervisning på grunn av sin funksjonsnedsettelse. Slik slår den fast prinsippet om inkludering i skolen. Den understreker retten til rimelig tilrettelegging ut fra den enkeltes behov i et miljø som gir størst mulig faglig og sosial utvikling, i tråd med målet om full inkludering. En forutsetning for å oppfylle konvensjonens krav om inkluderende undervisning er at det utdannes og ansettes lærere med spesialkompetanse, samt at undervisningsmaterieill tilrettelegges.

Konvensjonen oppfordrer statene til å samarbeide om å virkeliggjøre konvensjonens bestemmelser (Art 32). Det er statenes eget ansvar å sørge for at konvensjonen bestemmelser gjennomføres, men de stater som trenger bistand til dette skal kunne søke samarbeid med andre stater eller organisasjoner som har mulighet til å bistå. Norge har, som part i konvensjonen, en forpliktelse til å inkludere dette perspektivet i alt sitt internasjonale arbeid, herunder bilateral og multilateral bistand, samt i bevilgninger gjennom det sivile samfunn.

At 159 stater og EU har ratifisert konvensjonen gjør at det er en historisk mulighet til å hindre at diskrimineringen og utestengingen av funksjonshemmede fortsetter. Det betyr at 159 stater og EU har forpliktet seg til å inkludere funksjonshemmede på alle samfunnsområder, ikke minst innen utdanning. I FN og internasjonale organer, som for eksempel verdensbanken er det da også et økt trykk på å inkludere rettigheter for funksjonshemmede i de fleste sammenhenger, ikke minst takket være imponerende arbeid fra funksjonshemmedes egne organisasjoner, gjennom International Disability Alliance, IDA. UNICEF, som er en viktig aktør på utdanning løfter i større og større grad fram barn med funksjonsnedsettelse og deres rett til likeverdig skolegang.

Tusenårsmålene.

FNs fattigdomsmål fra 2000 (Tusenårsmålene) hadde ingen spesifikk referanse til funksjonshemmede. Ingen mål, ingen indikatorer, ingen statistikk.

Det er allment erkjent, blant annet av FNs Generalsekretær Ban Ki Moon, at arbeidet med tusenårsmålene derfor i liten grad inkluderte mennesker med funksjonsnedsettelse. Arbeidet med global utdanning har derfor frem til nå ikke lyktes i å få med den store gruppen av funksjonshemmede barn og unge. Av de 58 millioner barn som ikke går på skole, antar FN at ca. 20 millioner barn har ulike funksjonsnedsettelse. I mange land er det så mange som 90 % av dem som er utenfor utdanningssystemet.

Nye globale bærekraftsmål mot 2030

Det har derfor vært om å gjøre for den internasjonale handikapbevegelsen å sikre at funksjonshemmede er med i de nye globale bærekraftsmålene. Og arbeidet har blitt kronet med hell. I rammeverket med 17 nye globale mål som ble vedtatt i FNs generalforsamling i september, er det flere referanser til funksjonshemmede, ikke minst på utdanning. Mål 4 går ut på å «Sikre inkluderende og rettferdig kvalitetsutdanning **for alle**, og fremme livslang læring». Målet vektlegger inkluderende og likeverdig utdanning for alle, inkludert for funksjonshemmede, på alle nivåer, inkludert førskole og

Målet understrekes at skoler og fasiliteter skal være tilgjengelig og trygge for alle. Men mye viktig arbeid gjenstår, blant annet å utarbeide indikatorer som også gjør at data kan bli disaggregert på funksjonshemming slik at fremgang kan måles.

Foto: Atlas-alliansen

yrkesutdanning. Målet understrekes at skoler og fasiliteter skal være tilgjengelig og trygge for alle. Men mye viktig arbeid gjenstår, blant annet å utarbeide indikatorer som også gjør at data kan bli disaggregert på funksjonshemming slik at fremgang kan måles.

Norges rolle.

Norge har i perioder frontet inkludering av funksjonshemmede i sin bistands- og utenrikspolitikk uten at det har fått særlig effekt i gjennomføringen ute. I andre perioder har det møtt stor motstand å inkludere funksjonshemmede som et tverrgående hensyn i norsk utviklings- og utenrikspolitikk. Stortinget har ved flere anledninger, sterkest på begynnelsen av 2000-tallet, eksplisitt bedt om sterkere fokus på funksjonshemmede uten at det har blitt fulgt opp på en god måte. Evaluering av Norges internasjonale arbeid med å inkludere funksjonshemmede ble foretatt av Nordic Consulting Group i 2012. Rapporten, som ble bestilt av Norad viser mangel på politisk vilje, lav kunnskap

I og med ratifiseringen av FN-konvensjonen om funksjonshemmedes rettigheter har Norge forpliktet seg til å samarbeide med andre land og organisasjoner om gjennomføringen av konvensjonen også i sin bistands- og utenrikspolitikk.

i byråkratiet og blant organisasjoner og ikke minst liten økonomisk støtte for å gjennomføre norsk politikk på området.

I og med ratifiseringen av FN-konvensjonen om funksjonshemmedes rettigheter har Norge forpliktet seg til å samarbeide med andre land og organisasjoner om gjennomføringen av konvensjonen, også i sin bistands- og utenrikspolitikk. Vi kan se en ny giv og større engasjement for dette, særlig på utdanningsområdet. Imidlertid er det lite kunnskap om hvordan inkluderingen skal skje, hva som må til og hvordan planer og rapporter skal utarbeides.

Norge har tatt en ledende rolle i arbeidet for utdanning internasjonalt, med særlig vekt på jenter. Det er et uttalt mål for politisk ledelse i Utenriksdepartementet at funksjonshemmede skal inkluderes i utdanningssatsingen, herunder særlig utdanning i kriser og konflikt. I forbindelse med toppmøtet på utdanning i Oslo i juli i 2015, «*Oslo Summit on Education for Development*» ønsket Utenriksdepartementet å medvirke til at rettighetene til barn og unge med funksjonsnedsettelse ble satt på dagsorden og inkludert i konferansen.

For å forberede konferansen på hva som må til for å inkludere funksjonshemmede i

global utdanning, ble det satt ned en internasjonal ekspertgruppe som skulle levere en rapport om barn og unge med funksjonsnedsettelse. Rapporten ble utarbeidet som et innspill til UD og konferansens deltakere om hvordan norsk bistands- og utenrikspolitikk kan inkludere barn og unge med funksjonsnedsettelse i utdanning. Gruppen ga innspill på konferansens fire hovedtemaer.

Investering i utdanning.

Å investere i utdanning for barn og unge med funksjonsnedsettelse er ikke bare en moralsk forpliktelse, det gir også en økonomisk gevinst. Utdanning øker barnas sjans til å få arbeid og å kunne forsørge seg selv. Flere undersøkelser har vist at funksjonshemmede og familier med funksjonshemmede medlemmer er blant de fattigste i verden. I Kina viser en undersøkelse at hvert ekstra år funksjonshemmede går på skole blir lønnsøkningen for dem 5 % på landsbygda og 8 % i byene. [1]

Å ekskludere funksjonshemmede fra utdanning betyr at de i mindre grad kan forsørge selv og sin familie og vil dermed gi økte utgifter for staten og det kan begrense den økonomiske veksten.[2]

Ekspertgruppen til toppmøtet i Oslo om utdanning pekte på at nasjonale sektorplaner og investeringer spesifikt må inkludere barn og unge med funksjonsnedsettelse. Planene må følges av penger til kostnadene ved å inkludere barn og unge, samt beskrive metoder for å evaluere innstasen.

Det internasjonale samfunnet søker nye

finansieringsmuligheter for utdanning. Både nye spesifikke fond og nye partnerskap mellom offentlige og private givere blir etablert. Disse globale fondene og finansieringsmekanismene må eksplisitt beskrive hvordan også barn med funksjonsnedsettelse skal nås av bevilgede og innsamlede midler. Det gjelder ikke minst «*Global Partnership for Education*»[3], det foreslåtte «*Global Book Fund*» og det foreslåtte «*Education in Emergency Fund*». Det er en tendens til ikke å ville nevne funksjonshemmede eksplisitt i slike planer, og blir de også glemt og utelatt.

‘Den som ikke telles, teller heller ikke’. Det er en økende trend i bistandsfinansiering at den skal være resultatorientert. Man ønsker å måle hvordan innsatsen virker. Å ha presise mål for god rapportering vil bli sentralt i de nye globale bærekraftsmålene. Det er stor mangel på gode data om funksjonsnedsettelse og funksjonshemmede. Derfor spriker også dataene mye. Mange hevder at de ikke kan planlegge på grunn av dårlige data. En av hovedprioriteringene internasjonalt nå er å utarbeide gode indikatorer som kan brukes i flere land, for derigjennom å disaggregere dataene på funksjonshemming, kjønn og alder. Dette arbeider pågår nå i FNs eget statistikkbyrå. Dersom det ikke utarbeides spesifikke indikatorer på hvorvidt funksjonshemmede får ta del i utdanning, hvordan og hva de lærer, har vi ikke godt nok grunnlag for å planlegge innsatsen eller budsjettere riktig, og da vil de sannsynligvis falle utenfor.

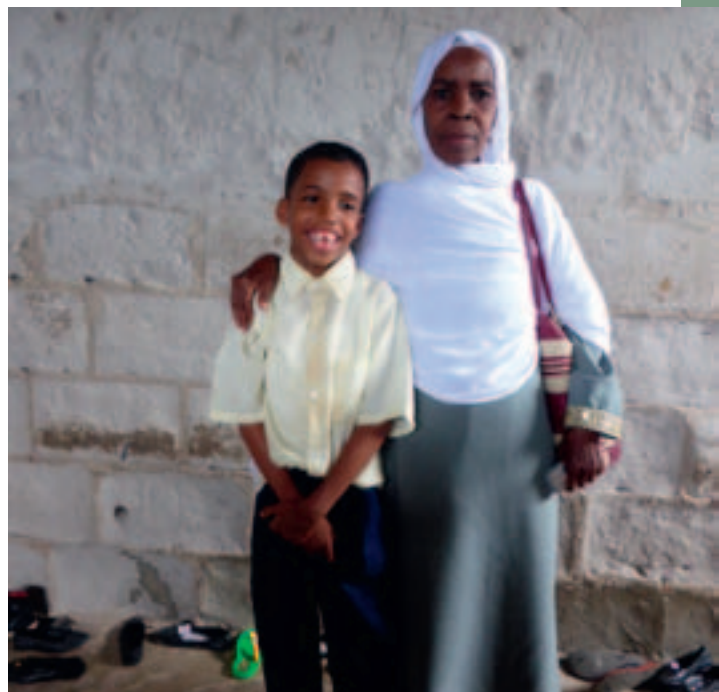

Foto: Atlas-alliansen

Kvalitet i læring.

Det er nødvendig med et nytt fokus på å inkludere barn i skolen, bidra til at de blir i skolen og sikre at de får støtte til å lære. En av de mest kritiske faktorer i læring er gode lærere og godt lederskap i skolen. Lærere er ikke nødvendigvis negative til inkludering av funksjonshemmede, men de peker ofte på manglende kompetanse og kapasitet. Lærerutdanningen må oppgraderes til også å inneholde pensum om barn og unge med funksjonsnedsettelse. Nyutdannede lærere må få tilbud om mentor og oppfølging.

Lærerutdanningen må oppgraderes til også å inneholde pensum om barn og unge med funksjonsnedsettelse.

Kort sagt, ikke noen lærerutdanning bør støttes med mindre den også kvalifiserer lærere for å forstå og å undervise funksjonshemmede elever.

Det må legges vekt på forskning i pedagogisk praksis tilpasset situasjonen i fattige land for å forstå hvordan gode lærere underviser og hva som er gode metoder for å inkludere barn med funksjonsnedsettelse.

Kort sagt, ikke noen lærerutdanning bør støttes med mindre den også kvalifiserer lærere for å forstå og å undervise funksjonshemmede elever.

Tilgjengelige læringsmateriell.

Prinsippet om universell utforming av læremateriell er i ferd med å bli mer kjent og akseptert. Teknologien som brukes kan bli bedre kjent, og skillet mellom spesialløsninger og generell teknologi viskes bort slik at det er enkelt å tilpasse utstyr som allerede finnes. Digitale bøker vinner terreng og det digitale læremateriell for eksempel med tegnspråk, enkelt språk, Daisy og andre format som er tilgjengelige for elever med funksjonsnedsettelse. Mobiltelefoner og nettbrett har mulighet til å kunne revolusjonere tilgjengeligheten til digitalt læremateriell for mennesker med funksjonsnedsettelse.

Ekspertgruppen anbefalte at utviklere av læremateriell benytter universell utforming og internasjonalt vedtatte, åpne, tilgjengelige tekniske standarder. Det planlagte globale bokfondet bør adoptere og promotere disse standardene.

Tekniske hjelpemidler.

Mange funksjonshemmede trenger tekniske hjelpemidler for å kunne komme til skolen, for å kunne fungere på skolen og for å kunne lære. Det må derfor utvikles lavkost hjelpemidler. Når utdanningsmateriell utvikles for barn og unge generelt, må de utvikles for funksjonshemmede samtidig. Ny teknologi åpner store muligheter, men utviklerne må være seg sitt ansvar bevisst. I dag har bare 5-15 % funksjonshemmede barn i lavkostland tilgang til tekniske hjelpemidler.

Det arbeides nå med å få til et fond «*Global Assistive Technology Fund*» som skal fremme utvikling av kvalitativt gode og rimelige tekniske hjelpemidler, spesielt for barn i skolealder.

Styrke hjemmemiljøet og omgivelsen til barn og unge med funksjonsnedsettelse.

Hjemmemiljøet betyr mye for barn med funksjonsnedsettelse. 80 % av funksjonshemmede lever i utviklingsland og det er allment anerkjent at de tilhører den fattigste delen av befolkningen, noe som har stor betydning for deres utdanningsmuligheter. Enkelte foreldre og samfunn fortsetter å hindre barn med funksjonsnedsettelse i å gå på skole under henvisning til utrygge skoler og skoleveier og bekymring for barnas helse[4], mens andre undersøkelser i afrikanske og asiatiske sammenhenger viser at det er et økende krav fra foreldre om tilgjengelighet til utdanning for deres barn med funksjonsnedsettelse.[5] Det er behov for gode data og ny forskning på området.

Enkelte foreldre og samfunn fortsetter å hindre barn med funksjonsnedsettelse i å gå på skole under henvisning til utrygge skoler og skoleveier og bekymring for barnas helse, mens andre undersøkelser i afrikanske og asiatiske sammenhenger viser at det er et økende krav fra foreldre om tilgjengelighet til utdanning for deres barn med funksjonsnedsettelse.

Grunnlaget for læring starter før første skoledag, også for funksjonshemmede. Tilgjengelighet til helsestasjoner er derfor viktige for barn og unge med funksjonsnedsettelse. Der kan funksjonshemninger oppdages og behandles. Vaksiner kan gis og briller og hørselshjelpemidler formidles. Og ikke minst viktig, kognitiv utvikling kan vurderes og tiltak settes i verk.

Nasjonale utviklingsprogram som er rettet mot barn må derfor systematisk inneholde screening og vurdering av funksjonsnedsettelse slik at det kan iverksettes tiltak for å sikre deltakelse og henvise til spesialiserte tjenester.

Lokalbasert rehabilitering (Community Based Rehabilitation) er en metode for land med få ressurser. Den har en helhetlig tilnærming og involverer både den funksjonshemmede selv, familien, lokalsamfunnet og myndigheter. Innen utdanning kan denne metoden benyttes for samarbeide med foreldre, lærere og skoleadministrasjon for å forberede skolene for alle elever, inkludert

funksjonshemmede. Helsetjenestene, sosial beskyttelse og utdanning ses i sammenheng og alle relevante sektorer involveres i hvordan den funksjonshemmede skal få den støtte som skal til for å delta i undervisningen. Dette har vist seg å være en god metode i mange land. Ekspertgruppen anbefalte mer forskning på hvordan denne metoden influerer på den funksjonshemmedes utdanning, liv og inkludering.

Barn med funksjonsnedsettelse og rett til utdanning i krisesituasjoner.

Det er rundt 8 millioner flyktninger med funksjonsnedsettelse. [6] Barn og unge med funksjonsnedsettelse er særlig utsatt i krisesituasjoner, det være seg krig eller naturkatastrofer. Ofte registreres de ikke, hvis de i det hele tatt når fram til leire og bosteder. De går ofte glipp av grunnleggende hjelp slik som mat, drikke klær og utdanning. [7]

De har ingen eller liten tilgjengelighet til utdanning. Årsakene til det er mange, for eksempel negative holdninger til funksjonshemmede, utilgjengelige skoler og klasserom, mangel på transport og tilpassede læremidler, kvalifiserte lærere som aksepterer funksjonshemmede elever og dårlig medisinsk oppfølging. En rapport om syriske flyktninger med funksjonsnedsettelse i Libanon peker også på foreldres manglende økonomiske evne til å sende barna til skole siden flyktningbarn går inn i den vanlige offentlige skolen. [8]

Studier har vist at barn med funksjonsnedsettelse har nær dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold og

overgrep som barn uten funksjonsnedsettelse.[9] Mange foreldre kvier seg for å sende barna til skole av den grunn. Krisesituasjoner medfører også at flere barn og unge får funksjonsnedsettelse, både på grunn av krigshandlinger, men også på grunn av dårlig medisinsk behandling og oppfølging.

Selv om enkelte hjelpeorganisasjoner har strategier og handlingsplaner om hvordan de kan nå funksjonshemmede, er det svært få planer som settes ut i livet. Det er også lite dokumentert kunnskap om barna.

Ekspertgruppen pekte på at planer og gjennomføring må inkludere hvordan nå ut til funksjonshemmede. Det må bety innsamling av data som gir mulighet for å beskrive situasjonen for barn og unge med funksjonsnedsettelse.

Alle organisasjoner som arbeider med utdanning i krisesituasjoner må aktivt budsjettere med inkludering av funksjonshemmede. Dette inkluderer vurdering av elevene, tekniske hjelpemidler, tilgjengelig transport, tilgjengelig læremateriell og tilgjengelig infrastruktur, inkludert vann og sanitærfasiliteter.

Giverland bør kreve rapporter fra FN organisasjoner og frivillige humanitære organisasjoner om hvordan de skal inkludere barn med funksjonsnedsettelse i programmer for utdanning i kriser og konflikter.

Og ikke minst, funksjonshemmede organisasjoner må involveres både i planlegging og gjennomføring av krishjelp.

I oppbyggingsfasen må det sikres at skoler bygges tilgjengelig, basert på

Giverland bør kreve rapporter fra FN organisasjoner og frivillige humanitære organisasjoner om hvordan de skal inkludere barn med funksjonsnedsettelse i programmer for utdanning i kriser og konflikter.

prinsippet om universell design, likeledes at skolemateriell, tester og eksamener er i tilgjengelig format.

Oppfølging.

Det finnes mange gode ord og flere planer for å inkludere barn og unge med funksjonsnedsettelse i utdanning. Imidlertid er det et faktum at 1/3 av barna som ikke går på skole er barn med funksjonsnedsettelse. I tillegg vet vi svært lite om deres læringsutbytte og vi vet heller ikke hvor mange som er i skolen, og hvor lenge de går der. Ekspertgruppen mener derfor at det er et skrikende behov for rapportering om hvordan utdanningstiltak skal nå ut til og inkludere barn og unge med funksjonsnedsettelse og at vi trenger ny forskning og innsamling av data som kan disaggregeres på kjønn, alder og funksjonsnedsettelse.

For å virkelig gjøre intensjonen om kvalitativ god inkludering er det mange forhold som må på plass, noen få nevnes her:

- Det må være en minimumsstandard på tilgjengelighet i alle skoler, inkludert i krisesituasjoner.
- Det må investeres i lærerutdanning som vil utstyre alle lærere slik at de kan respondere på mangfold i klasserommet,

og inkludering av barn og unge med funksjonsnedsettelse spesielt.

- Det må sikres at læringsmateriell/ressurser finnes i tilgjengelige format og er lett å adaptere.
- Det må investeres i hjelpemidler for barn med funksjonsnedsettelse
- Det må sikres at funksjonshemmede organisasjoner deltar i utdanningsplanlegging og oppfølging slik at tilbudet faktisk når dem det gjelder

For å bidra til at ambisjonen om inkludering av barn og unge med funksjonsnedsettelse skal virkeliggjøres, foreslår gruppen at det etableres en global inkluderingsenhet. Denne skal ha som mandat å koordinere responsen på å støtte implementeringen av de globale målene om utdanning for alle, for på den måten å sikre at barn med funksjonsnedsettelse virkelig drar nytte av den globale fremgangen i utdanning.

Nå er det opp til Utenriksdepartementet, som bestilte rapporten, å respondere på anbefalingene. Hvordan vil UD ta anbefalingene videre over for sine nasjonale og internasjonale samarbeidspartnere?

Funksjonshemmede organisasjoner og utdanningsorganisasjonene kan spille en viktig rolle i oppfølgingen ved å etterspørre hva norske myndigheter gjør. Og ved å spre rapporten i sine respektive internasjonale organisasjoner og i fagmiljøer som grunnlag for videre internasjonale oppfølginger.

Towards a Disability inclusive education.

Dokumentet finnes på denne linken.
<http://www.osloeducationssummit.no/pop.cfm?FuseAction=Doc&pAction=View&pDocumentId=63386>

Den internasjonale ekspertgruppen som forberedte bakgrunnsdokument om inkluderende utdanning til The Oslo Summit on Education and Development besto av:

Ann-Marit Sæbønes, leder
Rosangela Berman Bieler, Unicef
Nafisa Baboo, Light for the World
Louise Banham, Global Partnership for Education
Nidhi Singal, University of Cambridge
Catherine Howgego, Dfid
Charlotte Vuyiswa McClain-Nhlapo, Verdensbanken
Trine Cecilie Riis-Hansen
Grant Angus Dansie, sekretær, Norad.

- [1] Liao and Zhao, 2013
- [2] Banks and Polack, 2014
- [3] <http://www.globalpartnership.org/>
- [4] 51-country study, Plan.
- [5] Ghana (Botts and Owusu 2013, Singal et al, 2015) India (Singal et al 2013) Kenya (Mutua and Swadener, 2011) Pakistan (Hammad and Singal, 2015.)
- [6] Unicef 2011
- [7] IDDC, 2010
- [8] Gillan, 2014
- [9] American Academy og Pediatrics.2001.

